

Βιβλιοκριτική

Γιώργος Μαυρογορδάτος,

Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη:

Οι Επαγγελματικές Οργανώσεις στην Ελλάδα,

Οδυσσεάς, 1988, σ. 208

Ἄκρατος φορμαλισμός, λεκτική επιδειξιμανία, εξεζητημένη τεχνικότητα και προσποιητή αντικειμενικότητα, είναι ανάμεσα στα πιο συνηθισμένα αμαρτήματα της γραφής και του λόγου της ακαδημαϊκής αυθεντίας. Συνεπώς, κάθε θεωρητική πρόταση και κάθε ερευνητική προσφορά που μας βγάζει έξω από ένα τέτοιο κλίμα και από μια τέτοια διάθεση, είναι ασφαλώς λειτουργική (για την εξωακαδημαϊκή ιδιαίτερα κοινότητα) και οπωσδήποτε ευπρόσδεκτη (από την ανεπιτήδευτη ακαδημία). Σ' αυτή ακριβώς την κατηγορία του λειτουργικού και του ευπρόσδεκτου κατατάσσεται, χωρίς αμφιβολία και η πρόσφατη μελέτη του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Μαυρογορδάτου.

Η μυθολογική-φιλολογική επισημάνση του τίτλου της έρευνας δεν αποδίδει νομίζω — παρά τη σημασιολογική ακρίβεια της παραβολής — αυτό που ο αναγνώστης πρόκειται να ανακαλύψει, αν έστω απλώς φυλλομετρήσει το βιβλίο. Ο υπότιτλος ή η επεξήγηση που παρατίθεται, είναι αυτό που μάλλον επισημαίνει με ακρίβεια το περιεχόμενο της μελέτης.

Πριν όμως μπούμε στις λεπτομέρειες της παρουσίασης, θα ήταν σκό-

πιμο νομίζω να ειπωθούν μερικά πράγματα γενικότερου ενδιαφέροντος. Και κατά πρώτον, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η εργασία του καθηγητή Μαυρογορδάτου είναι αφιερωμένη στους φοιτητές του. Αυτό βέβαια δεν είναι κάτι σπάνιο ανάμεσα στους πανεπιστημιακούς οσκάλους. Ασυνήθιστο είναι, κι αυτό θα πρέπει να εξαρθεί νομίζω ανάλογα, ότι η αφιέρωση δεν αποτελεί δείγμα απλής αβρότητας ή τυπικής αναφοράς σ' ένα ακροατήριο με το οποίο ο συγγραφέας διατηρεί κάποια επαγγελματική επαφή. Η αφιέρωση στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να έχει την έννοια της αναγνώρισης μιας πραγματικής συνεισφοράς από μέρους των φοιτητών στην παραπάνω έρευνα. Οι φοιτητές του Τμήματος της Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών — που ας σημειώσω αναφέρονται ονομαστικά και δεν είναι λίγοι — συμμετείχαν στην έρευνα, στα πλαίσια των μαθημάτων της Πολιτικής Κοινωνιολογίας και της Συγκριτικής Πολιτικής, που παραδίδει ο καθηγητής. Ανάμεσά τους και δύο μεταπτυχιακοί, που στη συνέχεια θα προεκτείνουν την έρευνα, με δικές τους διδακτορικές διατριβές. Η συμμετοχή των προπτυχιακών φοι-

τητών, σε μια τόσο εκτεταμένη και πολύπλευρη έρευνα δεν ήταν απλώς βοηθητική. Ήταν αποφασιστικής σημασίας. Με τα λόγια του ίδιου του καθηγητή, «η συμβολή τους στην έκδοση αυτού του βιβλίου στάθηκε καθοριστική» (σ. 10).

Ένα δεύτερο σημείο που θα πρέπει επίσης να εξαρθεί έχει σχέση με το σχεδιασμό και τη χρηματοδότηση της έρευνας. Η πρόταση της μελέτης ξεκινάει μέσα από μια 'διεθνή' ερευνητική ομάδα που είχε αρχικά συσταθεί, για να μελετήσει τα οργανωμένα επαγγελματικά συμφέροντα και τη συνεισφορά τους στην παγίωση της δημοκρατίας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Η χρηματοδότησή της στα πρώτα στάδια αναλαμβάνεται από το *Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο* της Φλωρεντίας. Στη συνέχεια το Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση του τμήματος εκείνου της έρευνας που αναφέρεται στη διερεύνηση των επαγγελματικών οργανώσεων και των επιπτώσεων τους, στην περίπτωση της Ελλάδας.

Μ' αυτό τον τρόπο, ενώ η έρευνα επικεντρώνεται στην ελληνική πραγματικότητα, ταυτόχρονα συμβάλλει στη σφαιρικότερη, περιεκτικότερη αποτίμηση της πολιτικής και κοινωνικής κουλτούρας μιας ευρύτερης περιοχής, με κοινά λίγο-πολύ χαρακτηριστικά και με αναγνωρισμένες οπωσδήποτε ιδιαιτερότητες και διαφορές.

Τέτοιου είδους επιστημονικές συνεργασίες και χρηματικές ενισχύσεις δεν θα πρέπει να περνούν απαρατήρητες, όταν καταλήγουν σε τόσο θετικά αποτελέσματα. Ο μύθος της δήθεν εξάρτησης της πανεπιστημιακής έρευνας από 'ντόπια και ξένα κέντρα αποφάσεων' και τα παρόμοια, που κατά καιρούς εκτοξεύονται από διάφορες πηγές και ανεύθυνους κύκλους, θα πρέπει ε-

πιτέλους να πάψει να παραλύει κάθε σοβαρή προσπάθεια στα πανεπιστήμιά μας, υποβιβάζοντας ένα μεγάλο μέρος επιστημόνων και πνευματικών ανθρώπων σε 'συνεργούς ή άβουλα όργανα σκοτεινών δυνάμεων για την υποδούλωση της χώρας μας στο ξένο κεφάλαιο'.

Έρευνες χωρίς γενναία χρηματοδότηση, ας το πάρουμε ειδηση, δεν μπορούν να γίνουν. Ούτε προάγεται το ερευνητικό πνεύμα και η γνώση σε απομόνωση, στο όνομα μιας κακώς εννοούμενης εθνικής ανεξαρτησίας και μιας αυτοδύναμης δήθεν πολιτικής και επιστημονικής ανάπτυξης.

Αναφορικά τώρα με το καθαυτό αντικείμενο της έρευνας, θα πρέπει να διακρίνουμε σαν βασικό της σκοπό τη διερεύνηση του χαρακτήρα των επαγγελματικών οργανώσεων και το ρόλο τους στην εδραίωση της αστικής/πολιτικής δημοκρατίας του καιρού μας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας στη χώρα μας. Κύρια χαρακτηριστικά της μελέτης είναι η ξεκάθαρη υπόθεση, η συνεπής μεθοδολογική προσέγγιση και η βαθιά αναλυτική διεισδυτικότητα, που όλα μαζί καταλήγουν σε συγκεκριμένα και ευθαρσώς διατυπωμένα συμπεράσματα. Μ' αυτό το τελευταίο θέλω να πω ότι, παρά την κυρίως και αναπόφευκτα πολιτική διάσταση της μελέτης, ο λόγος του υπεύθυνου γι' αυτή δεν είναι συγκεχυμένος, ιδεολογικά φορτισμένος ή παραπειστικός. Οι πολιτικές διαστάσεις των υποθέσεων που μπαίνουν και των παρατηρήσεων που γίνονται, διαπλέκονται με τις νομικές και κοινωνικές πλευρές του θέματος, σε μία απόλυτα ισορροπημένη έκθεση και αποτίμηση του προβλήματος, που όλα μαζί καταλήγουν σε μία πολυεπίπεδη προσέγγιση ενός τόσο καιρίου αντικειμένου μελέτης.

Βασική υπόθεση της εργασίας

είναι ότι οι επαγγελματικές οργανώσεις αντανακλούν και ταυτόχρονα προσδιορίζουν διαλεκτικά το ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό σύστημα μιας χώρας. Για την απόδειξη ή στήριξη της γενικής υπόθεσης η έρευνα κινείται σε τρεις άξονες, με τις εξής εννοιολογικές επισημάνσεις:

α) Πλουραλισμός, κρατικός κορπορατισμός, κοινωνικός κορπορατισμός.

β) Αγρότες, μισθωτοί, επιχειρηματίες, και

γ) Κοινωνία των ιδιωτών, πολιτική κοινωνία.

— Ο πρώτος άξονας χρησιμεύει για να καταγραφεί η εξελικτική πορεία των επαγγελματικών ενώσεων, σε σχέση με το κράτος.

— Ο δεύτερος άξονας για να διερευνηθεί η οργάνωση, λειτουργία και ο συσχετισμός των επαγγελματικών οργανώσεων, στο επίπεδο της κοινωνίας των ιδιωτών, και

— Ο τρίτος άξονας χρησιμεύει για τον προσδιορισμό της σημασίας των επαγγελματικών ενώσεων στην ανάπτυξη της δημοκρατίας στη χώρα μας.

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει είναι, ότι η ελληνική περίπτωση δεν ανήκει ούτε στον πλουραλισμό, ούτε στον κοινωνικό κορπορατισμό. Λείπει και το βάθρο της νομιμότητας και το υπόβαθρο της αυτονομίας των επαγγελματικών οργανώσεων, που συμβάλλουν στην εδραίωση των δύο αυτών συστημάτων. Το σύστημα που απομένει και που είναι εμφανώς το κυρίαρχο στη χώρα μας, είναι ένα είδος «κρατικού κορπορατισμού», που εμφανίζεται από παλιά και υποστηρίζεται συστηματικά μετά το 1974, από όλα τα πολιτικά κόμματα και τις αντίστοιχες προτάσεις κρατικής εξουσίας που υιοθετούν, και ανεξάρτητα από τις επιφανειακές ιδεολογικές τους διαφορές.

Διατηρείται έτσι μια ιστορική συνέχεια και μια αναλλοίωτη συνέπεια του φαινομένου και αυτό ακριβώς το γεγονός είναι που δημιουργεί σοβαρά ερωτήματα για την παγίωση της δημοκρατίας στη χώρα μας. Επιπλέον, η πολιτική που εφάρμοσε το ΠΑΣΟΚ από την επόμενη των εκλογών του 1981, ενίσχυσε στο έπακρο τον κρατικό αυτόν κορπορατισμό, με αποτέλεσμα να παγιδευόνται τα οργανωμένα επαγγελματικά συμφέροντα, που θα μπορούσαν ωστόσο, κάτω από άλλες συνθήκες, να αποτελέσουν γενικότερο παράγοντα παγίωσης της δημοκρατίας της χώρας μας.

Τέτοιες διαπιστώσεις δεν είναι βέβαια ενθαρρυντικές για το μέλλον της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Γίνονται μάλιστα εντελώς απαισιόδοξες, όταν επίσης διαπιστώνεται ότι, οι μόνες δυνάμεις που ακόμη αντιστέκονται σ' αυτή την άλωση των επαγγελματικών οργανώσεων από το Κράτος, είναι ο «τοπικισμός» και η «συντεχνία». Αλλά ούτε το ένα ούτε το άλλο θα μπορούσαν βέβαια να αποτελέσουν παραδείγματα προς μίμηση από την υπόλοιπη κοινωνία. Κι αυτό γιατί ενώ θα μπορούσαν ίσως να εμποδίσουν τον κρατικό κορπορατισμό, δεν θα ήταν όμως ικανά να θεμελιώσουν μακροχρόνια μια γενικότερη αντίληψη του κοινωνικού συμφέροντος.

Σχετικά τώρα με επιμέρους θέσεις και συμπεράσματα της έρευνας, θα μπορούσε βέβαια κανείς να υποβάλει, όπως εξάλλου και σε κάθε άλλη περίπτωση, τις δικές του ιδιαίτερες ενστάσεις για πολλά μεθοδολογικά ή και ουσιαστικά θέματα.

Θα μπορούσε αίφνης κανείς να διαφωνήσει ως προς το γενικό σχεδιασμό της έρευνας. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ισχυριστεί ότι η δόμηση της προσέγγισης και της ανάλυσης, συνεπώς και των συμπε-

ρασμάτων, γύρω από το τρίπτυχο πλουραλισμός/κοινωνικός κορπορατισμός/κρατικός κορπορατισμός (στη σύγχρονη τους διάσταση) αδυνατεί να εξασφαλίσει, για λογαριασμό της έρευνας, την απαραίτητη εκείνη ιστορικότητα που θα της προσέδιδε βάθος και σφαιρικότητα.

Αλλά και στην περίπτωση που θα δεχτούμε ως ικανοποιητικό το αναλυτικό σχήμα που προτείνεται, θα μπορούσε ίσως κάποιος να ισχυριστεί ότι τα όρια ανάμεσα στις τρεις αυτές μορφές πολιτικο-κοινωνικής εξέλιξης, λόγω της θεωρητικής τους ατέλειας και της ιδεολογικής τους ιδιοτέλειας, δεν μας επιτρέπουν να τα χρησιμοποιήσουμε στην καθαρή τους μορφή, σαν σημεία αναφοράς για τέτοιου είδους έρευνες. Ένα περισσότερο εξελικτικό μοντέλο (ή το ίδιο μοντέλο διαφορετικά διαμορφωμένο) ή αντίθετα, μια καθαρά διαλεκτική προσέγγιση ή με βάση τις θεωρίες της σύγκρουσης στο θέμα των επαγγελματικών οργανώσεων, ίσως έφερνε στην επιφάνεια όλες τις ανταγωνιστικές πτυχές των επαγγελματικών ομάδων και τις κρυμμένες αντιπαραθέσεις των κοινωνικών συμφερόντων, αποκαλύπτοντας έτσι τις βαθύτερες εξαρτήσεις πέρα από τις καθαρά δικαιιοπολιτικές, στις οποίες κυρίως αναφέρεται η παρούσα έρευνα.

Μ' αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, ότι θα ήταν δυνατό να διερευνηθεί διεξοδικότερα ο ρόλος και η συμβολή των επαγγελματικών οργανώσεων στην προσπάθεια των πολιτικών κομμάτων, όχι μόνο να διατηρήσουν, αλλά και να καταλάβουν την εξουσία. Θα μπορούσε δηλαδή να καταδειχτεί πληρέστερα, κατά πόσο και σε τι βαθμό οι ηγεσίες και οι διοικήσεις των επαγγελματικών οργανώσεων επηρεάζουν την ψήφο των μελών τους κατά τις εθνικές-βουλευτικές, για παράδειγμα, αναμετρήσεις. Να

δώσει με άλλα λόγια απάντηση στο ερώτημα: «Υπάρχουν κομματικές οργανώσεις ή απλώς κομματικές διοικήσεις»; Αυτό, τουλάχιστον για ορισμένες μεγάλες επαγγελματικές οργανώσεις στη χώρα μας, δεν είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένο και θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να το προσδιορίσουμε με περισσότερη ακρίβεια.

Από μια λιγότερο θεωρητική και μεθοδολογική σκοπιά, θα μπορούσε επίσης κανείς να έχει αντιρρήσεις πάνω σε ορισμένες επιμέρους παρατηρήσεις και συμπεράσματα που διατυπώνονται στην έρευνα. Διαβιβαιώσεις, για παράδειγμα, του τύπου: η απλή αναλογική επεκτείνεται από τον πολιτικό χώρο στις επαγγελματικές οργανώσεις κι αυτό παραλύει τις διοικήσεις τους, με αποτέλεσμα, «να στερεί τις επαγγελματικές οργανώσεις από κάθε δυνατότητα μακροπρόθεσμου προγραμματισμού και δικής τους πολιτικής» (σ. 196), θα πρέπει να τις δεχτεί κανείς σαν μια απλή άποψη ή σαν υπόθεση εργασίας μάλλον, παρά σαν μια τεκμηριωμένη και εύκολα επαληθεύσιμη πρόταση.

Γενικόλογες, έως και κοινότυπες, θα μπορούσε κανείς επίσης να θεωρήσει και τις απαντήσεις που δίνονται σε ερωτήματα, όπως, «Τί φταίει για την αποτελεσματικότητα των επαγγελματικών οργανώσεων στην Ελλάδα, ή για την τάση των οργανώσεων αυτών να συγκεντρώνουν στο εσωτερικό τους τον αυταρχισμό»; Η έρευνα απαντάει στο ερώτημα αυτό ότι, «με τα ελληνικά δεδομένα, οι επαγγελματικές οργανώσεις πέφτουν θύματα του «σιδηρού νόμου της ολιγαρχίας» που ισχύει σε άλλους χώρους, τους κομματικούς πάνω στους οποίους τα δικά τους μέλη ούτε έχουν ούτε μπορούν να έχουν κανένα έλεγχο» (σ. 194).

Παρόλες αυτές τις επιμέρους διαφορετικές ή και τις αντίθετες α-

κόμη απόψεις που θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει, η καθαρότητα της υπόθεσης, η απλότητα του λόγου και η στερεότητα της απόδειξης, συγκαταλέγονται ανάμεσα στις αναμφισβήτητες αρετές της εργασίας. Γι' αυτό και από μια άποψη η έ-

ρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει υπόδειγμα για παρόμοιες επιστημονικές (και όχι μόνο) προσεγγίσεις, στο χώρο της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης.

Πανταζής Τερλεξής

Anthony Giddens,

Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία
(*Sociology, A. Brief but Critical Introduction, 1986*),
(μετάφρ. Ντίνα Τριανταφυλλοπούλου),
Οδυσσεάς 1989, 6. 191

Η «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία» του Anthony Giddens αποτελεί το κειμενογραφικό υλικό που διαφοροποιείται από τις συνηθισμένες εισαγωγικές μεθόδους: ανατέμνει προσεκτικά την από γενικής ιστορικής άποψης «παραδοσιακή κοινωνιολογία» και ασκεί κριτική με συγκροτημένη γνώση επί της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας διασυνδέοντας έτσι την πρώτη με την τελευταία μέσω βασικών εμπειρικών αποκαλύψεων. Μέσα από την αναλυτική επεξεργασία της αντιπαράθεσης μεταξύ της παραδοσιακής κοινωνιολογίας θεώρησης και των συγκλονιστικών γεγονότων του βιομηχανικού, εθνοκεντρικού καπιταλισμού η κοινωνιολογική επιστήμη ως κομβικό σημείο αναφοράς και σύγκρισης επικεντρώνεται κυρίως στη μελέτη των κοινωνικών θεσμών των βιομηχανικά προηγμένων κοινωνιών και στις προϋποθέσεις του μετασχηματισμού τους.

Σε αυτή τη συνάρτηση των θεσμών, οι οποίοι στα πλαίσια ενός πα-

γκόσμιου καταμερισμού της εργασίας εκλαμβάνονται ως σχετικές σταθερές στη διαμόρφωση των τρόπων ζωής που μας παραπέμπουν στη δυαδικότητα της δομής τόσο ως κατεύθυνσης όσο και κοινωνικής δράσης, συναντάμε αναντίλεκτα τις τυπικά απεικονισμένες κατηγορίες της κοινωνικής θεωρίας κατά τον A. Giddens.

Μεθοδολογικά εκτίθεται η διάσταση του συγγραφέα από τις απόψεις των A. Comte και E. Durkheim ως προς τη διαφορά που υφίσταται μεταξύ της κοινωνικής και φυσικής ερμηνείας των ανθρώπινων σχέσεων. Η εξέταση της βιομηχανικά αναπτυγμένης κοινωνίας έχει αφηγηριακό σημείο τη διαμάχη για την ερμηνεία της ως «βιομηχανικής κοινωνίας» ή «καπιταλιστικής κοινωνίας». Από την άμιλλα των περιεκτικών ερμηνειών αναδύεται ένα πλέγμα αναφορών στον A. Comte και K. Marx, στο οποίο εστιάζεται το ενδιαφέρον για τη συζήτηση που υποστυλώνεται διαποτιζόμενη από

τις θεμελιώδεις προσεγγίσεις των R. Dahrendorf και R. Milliband. Οι απόψεις του Milliband συνταυτίζονται με εκείνες του Marx περί καπιταλιστικής κοινωνίας και του ταξικού της συστήματος που είναι απότοκο κοινωνικοοικονομικών και κοινωνικοπολιτικών αλλαγών. Οι καπιταλιστικές, ταξικές σχέσεις αναπαράγουν τη σύγκρουση και υπονομεύουν την κινητικότητα ελέγχοντάς την σε μια «μικροκλίμακα» κοντινών θέσεων. Ενώ η θεωρία της βιομηχανικής κοινωνίας τάσσεται υπέρ των συμφερόντων της κοινότητας, το καπιταλιστικό κράτος αντικατοπτρίζει την ταξική κυριαρχία που εναρμονίζεται με τη μεγιστοποίηση κερδών των γιγαντιαίων επιχειρήσεων. Στο μεταίχμιο κράτους και γιγαντιαίας επιχείρησης αφομοιώνεται σταδιακά η εργατική τάξη από το βιομηχανικό καπιταλισμό, όπου κατά τον T.H. Marshall η ταξική πάλη μετατρέπεται σε «βιομηχανική σύγκρουση». Εξάλλου, η δημιουργία της «νέας μεσαίας τάξης» των υπαλλήλων παίζει διαβρωτικό ρόλο στο παραδοσιακό προλεταριάτο, αλλά κατά τον Giddens οι υπάλληλοι του γραφείου δύσκολα μπορούν να διαφοροποιηθούν από τη χειρωνακτική δουλειά, αφού και η σύγχρονη μικροηλεκτρονική τεχνολογία προοιωνίζει τη μελλοντική διεύρυνση νέων θέσεων εργασίας με αποτέλεσμα προβληματικοί τομείς της βιομηχανίας να γίνουν πάλι προσοδοφόροι.

Ενόψη αυτών των εξελίξεων δεν καταργείται ο ταξικός χαρακτήρας της κοινωνίας. Ο κρατικός παρεμβατισμός σε οικονομικές δραστηριότητες διαθλάται μέσα από το πρίσμα πολλαπλών ελίτ ώστε να μην υποστασιοποιείται «ομοιογενής άρχουσα τάξη».

Αντίθετα, ο N. Πουλαντζάς τονίζει ότι το κράτος αντιστρατεύεται

τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα των επιμέρους μονοπωλίων για να προστατεύσει τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του ολικού συστήματος μέσω μιας «σχετικής αυτονομίας». Συναρτησιακά, ο C. Offe προβάλλει την άποψη του «προνοιακού κράτους» (π.χ. κάλυψη δαπανών για την παιδεία μέσω ομολογιακού δανείου), ενώ ο Giddens το σπλητεύει ως εύθραυστο οικοδόμημα.

Η κρατική γραφειοκρατία είναι κατά τον M. Weber συνυφασμένη με τον καπιταλιστικό επεκτατισμό που προωθεί μια δημοκρατικότερη τάξη πραγμάτων συγκριτικά με εκείνη που εξασφαλίζει ο σοσιαλισμός. Από τη δυϊκή σχέση γραφειοκρατίας και δημοκρατίας αναφέρεται ο «δημοκρατικός ελιτισμός» στα πλαίσια ενός πολυκομματικού συστήματος, διότι από τη φύση της η γραφειοκρατία οδηγεί τη συγκεντρωτική εξουσία στην κορυφή κάθε οργάνωσης.

Γι' αυτό ο R. Michels, μαθητής του M. Weber, ταυτίζει την «οργάνωση με την ολιγαρχία» σε βάρος κατώτερων στρωμάτων αφαιρώντας τον έλεγχο εργασίας από τον εργαζόμενο και διαιωνίζοντας κατά συνέπεια τις κοινωνικές ανισότητες.

Στο κεφάλαιο περί πόλης ο αστισμός ερμηνεύεται ιστορικά, σε μια αλληλένδετη σχέση με οικολογικές προσεγγίσεις ως συγκεκριμένος τρόπος ζωής στη μεγαλόπολη, ως αγώνας χωροθέτησης της κατοικίας που ομαδοποιεί τα άτομα σε «στειγαστικές τάξεις», δηλ. ζώνες κατοικίας, και τελικά ως «πεζός χαρακτήρας της ζωής», στα πλαίσια του οποίου η καθημερινή δραστηριότητα, απογυμνωμένη από το ποιητικό ύψος προηγούμενων περιόδων, στρέφεται σε μηχανιστικές κατευθύνσεις του καπιταλιστικού ολοκληρωτισμού. Αναμφίβολα, το επιστημονικό ενδιαφέρον εστιάζεται στη σχέση του αστισμού αφενός με τις πα-

ραγωγικές σχέσεις και αφετέρου με την ταξική-ανθρωπολογική στρωμάτωση.

Στο κεφάλαιο περί οικογένειας ασκείται δριμύτατη κριτική επί της θεωρίας του T. Parsons που ανατρέπει μέσω της ιστορικής έρευνας την από ορισμένους επιστημονικούς κύκλους υιοθετημένη άποψη ότι η «πυρηνική οικογένεια» είναι αποτέλεσμα φθοράς ή συρρίκνωσης της «εκτεταμένης» εξαιτίας της εκμηχάνισης της κοινωνίας. Ο A. Giddens καταφέρνει εύστοχα να πλήξει αυτή τη λανθασμένη υπόθεση υποστηρίζοντας ουσιαστικά την ύπαρξη της πυρηνικής οικογένειας στο μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Ευρώπης πολύ πριν ακόμη εμφανιστεί η βιομηχανία. Επιπλέον εξετάζει τις εξελικτικές φάσεις της οικογένειας και τη γυναικεία εργατική απασχόληση σε σχέση με την πατριαρχία.

Η «δημογραφική μετάβαση», που δεν ανάγεται τόσο στη μετάβαση από τη μεγάλη στη μικρή οικογένεια, όσο στην αλλαγή της οικογενειακής σύνθεσης σε σχέση με τις γενέες, και ο «συναισθηματικός ατομισμός», που υποστυλώνει τη μακροπρόθεσμη διατήρηση του γάμου συμβαδίζοντας με τη μικρή οικογένεια, αποτελούν αξιωματικά τους παράγοντες που ενίσχυσαν τον πυρηνικό οικογενισμό εν μέσω του καπιταλισμού.

Η παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία αναφέρεται στο τελευταίο κεφάλαιο σε συνάρτηση με τις αιτίες για τη συνέχιση οικονομικών ανισοτήτων ανά τον κόσμο. Η εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων από το κέντρο στην καπιταλιστική περιφέρεια, δηλ. στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, η τάση του «στασιμοληθωρισμού» και τα ποσοστά ανεργίας μπορεί να σημαίνουν τελικά την αποβιομηχανοποίηση της Δύσης στο μέλλον. Διαμετρικά προς αυτή την αντίληψη ο Giddens τονίζει το ρό-

λο του εθνικού κράτους, του εθνικισμού και της στρατιωτικής ισχύος με αποκορύφωμα τη συσσώρευση των μέσων διεξαγωγής ενός πυρηνικού πόλεμου, στον οποίο όλοι είμαστε ανελέητα εκτεθειμένοι.

Στις συμπερασματικές παρατηρήσεις ο Giddens συλλαμβάνει τις δυνατότητες επιθυμητής αλλαγής των αναπτυγμένων κοινωνιών από την οπτική γωνία της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση, των φυλετικών διακρίσεων ή της καταπίεσης εθνικών μειονοτήτων, της καταπίεσης της γυναίκας και των σχέσεων μεταξύ των υπερδυνάμεων που ο πολιτικός μη-συντονισμός τους μπορεί να προκαλέσει ασύλληπτες καταστροφές.

Το βιβλίο «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία» του Anthony Giddens είναι ένα ξεχωριστό σύγγραμμα που εγκαινιάζει πρωτότυπα την παρουσίαση ενός τρόπου σκέψης διαφορετικού από τις επικρατούσες συνθήκες κοινωνιολογικής προσέγγισης. Μέσα από αξιολογικές και κριτικές διασυνδέσεις ιστορίας και κοινωνιολογίας πλαστοουργείται με επιτυχία η ευαισθητοποίηση ακόμη και του μη-ειδικού σε σύγχρονους προβληματισμούς, οι οποίοι χωρίς άλλο πηγάζουν από πλεγματικές διαδικασίες επιδράσεων που προκάλεσαν κοινωνικοπολιτικούς και κοινωνικοοικονομικούς δυϊσμούς σε παγκόσμια κλίμακα. Πιστεύουμε ότι οι θεωρητικές κατηγορίες ερμηνεύονται με επιστημολογική καινοτομία, γεγονός που μεταρσιώνει σημασιολογικά τη συστηματική σύνθεση των θεματικών περιεχομένων, αφού η ιστορική αναδρομή κατορθώνει δεισδυτικά να μετουσιωθεί ως υπόβαθρο της «σύγχρονης κοινωνιολογικής σκέψης».

Κωνσταντίνος Κορώσης

Τασούλα Βερβενιώτη - Ουρανία Δημητρίου -

Κούλα Φραντζή,

«... στα λύκειά σας»,

Ύψιλον, 1988, σ. 205

Το σχολείο, ένας θεσμός που επιβλήθηκε σε μαζική κλίμακα μετά τη Γαλλική Επανάσταση, απόρροια των ιδεών των Διαφωτιστών, είναι κοινός τόπος ότι περνά κρίση. Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, ο προβληματισμός γύρω από θέματα παιδείας είναι έντονος. Η σχετική βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα πλούσια, μια και το θέμα αγγίζει με τρόπο άμεσο και έμμεσο το σύνολο της κοινωνίας.

Το βιβλίο «... στα λύκειά σας», που εκδόθηκε τον Ιούνιο του 1988, γράφτηκε από τρεις γυναίκες καθηγήτριες: Τασούλα Βερβενιώτη, Ουρανία Δημητρίου και Κούλα Φραντζή. Ο συνδυασμός του φύλου και της ιδιότητας των συγγραφέων χαρακτηρίζουν - ξεχωρίζουν την παρουσία του βιβλίου στο χώρο της ελληνικής βιβλιογραφίας.

Αυτός ίσως είναι ο λόγος που το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου αφιερώνεται στη γυναίκα-καθηγήτρια. Μια σύντομη ιστορική αναδρομή και περιορισμένα στατιστικά στοιχεία δίνουν την εικόνα της γυναίκας εκπαιδευτικού, τη γέννηση και την εξέλιξη της μέσα στο χρόνο και τον ελληνικό χώρο.

«Η Κατώτερη και Μέση εκπαίδευση είναι το βασίλειο των γυναικών... Το σχολείο είναι μια δουλειά για γυναίκες: λίγες ώρες, μικρός αλλά σταθερός μισθός, τρεις μήνες διακοπές το χρόνο, προστασία της μητρότητας...» (σ. 15).

Αναπόφευκτη για τις συγγραφείς - εκπαιδευτικούς η σύνδεση της «γυναικοποίησης» του εκπαιδευτικού επαγγέλματος με τη γενικότερη επικρατούσα ιδεολογία για τη θέ-

ση της γυναίκας και το ρόλο της στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο. Η ιδεολογία που επηρεάζει και διαμορφώνει με τρόπο άμεσο τη θέση και την εξάσκηση του επαγγέλματος της καθηγήτριας.

«Το επάγγελμα της καθηγήτριας, περισσότερο από κάθε άλλο, επειδή — θεωρητικά — παρέχει εξουσία, απεγκλωβίζει όσες το εξασκούν από τη «γυναικεία μοίρα». Στην πράξη όμως τις κρατάει εγκλωβισμένες σε αυτήν». (σ. 22).

Από την πλευρά των καθηγητριών εξετάζονται και αναλύονται θέματα με κύριους άξονες τους μαθητές, το σύλλογο των καθηγητών και την εκπαιδευτική διαδικασία μέσα και έξω από την τάξη.

Ο μαθητικός κόσμος είναι το μεγάλο κεφάλαιο στη ζωή του εκπαιδευτικού και του βιβλίου «... στα λύκειά σας». Ο ρόλος του καθηγητή μέσα στην τάξη, οι μαθητές σαν ανθρώπινες οντότητες, όλα όσα συμβαίνουν στη διάρκεια της διδακτικής ώρας και πέρα από αυτήν, η συμμετοχή των μαθητών στο μάθημα, οι εξετάσεις και η βαθμολογία παρουσιάζονται μέσα από την αυτοκριτική, τον αυτοέλεγχο, τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις των συγγραφέων.

«Αν ήμασταν μηχανικοί θα ξέραμε πώς δουλεύει η μηχανή μας και τι χούγια έχει. Θα μαθαίναμε το αντικείμενο στο οποίο θέλουμε να επέμβουμε. Τώρα όμως είμαστε καθηγητές, πρέπει να κρατάμε την τάξη και αυτή η γνώση είναι απαγορευμένη. Απαγορεύεται να ξέρεις τι συμβαίνει στα παιδιά. Εξάλλου τα παιδιά δε μας εμπιστεύονται και

μεις στο βάθος δε θέλουμε να μαθαίνουμε πολλά, γιατί αδυνατούμε να ανταποκριθούμε και να είμαστε αντικειμενικοί». (σ. 54).

Το θέμα των σχέσεων με τα παιδιά απασχολεί τις γυναίκες εκπαιδευτικούς και τις συγγραφείς ιδιαίτερα. Η αδυναμία επαφής και επικοινωνίας, που οι σχολικές δομές την επαυξάνουν, επηρεάζει και την όλη εκπαιδευτική διαδικασία. Μέσα από τη λειτουργία της εξέτασης και της βαθμολόγησης η απόσταση ανάμεσα στους δύο συντελεστές της εκπαιδευτικής πράξης μεγαλώνει.

«Το σχολείο ολόκληρο, κυρίως το Λύκειο, έχει υποταχθεί στις [Γενικές] Εξετάσεις. Οι καθηγητές δουλεύουν γι' αυτές, τα παιδιά ζητούν να μάθουν μόνο ό,τι έχει οριστεί για τις εξετάσεις. Κάθε άλλη γνώση θεωρείται περιττή, άχρηστη, ασήμαντη, χωρίς σκοπό». (σ. 122).

Στις εξετάσεις επίσης καλούνται οι καθηγητές σε μια συνεργασία με επίκεντρο τα θέματα και την αρμονική ομοιογενή παρουσία του συλλόγου τους απέναντι στους μαθητές και στους γονείς. Στη διάρκεια όμως της σχολικής χρονιάς η έλλειψη ουσιαστικής συνεργασίας είναι μια πραγματικότητα, με τις ανάλογες συνέπειες.

«Η συνεργασία σε θέματα διδακτικής θα ήταν χρήσιμη και ωφέλιμη για όλους, παλιούς και νέους... θα μπορούσαμε να ανταλλάξουμε τις γνώσεις μας, την πείρα μας, τις διδακτικές μεθόδους μας, για να πλουτίσουμε και να πλουτιστούμε... Πιθανόν να συμφωνούσαμε ή και να διαφωνούσαμε, δεν έχει σημασία, θα μπαίναμε όμως σε μια διαδικασία να σκεφτούμε». (σ. 158).

Οι καθηγήτριες είναι στην πλειοψηφία τους θετικές ως προς τη συνεργασία. Η παρουσία τους όμως στο σύλλογο είναι υποτονική και αδύναμη. Η έλλειψη εμπιστοσύ-

νης και αυτοπεποίθησης ενισχύεται από την αδιαφορία, αρνητική πολλές φορές στάση των ανδρών συναδέλφων και ακόμα πιο έντονα από άλλες γυναίκες συναδέλφους.

Και όμως μπορούν και έχουν να κάνουν προτάσεις, να θέσουν τους δικούς τους όρους και να πραγματοποιήσουν τις δικές τους επιθυμίες στο χώρο του σχολείου. Είναι άλλωστε ο χώρος τους — ο χώρος της δουλειάς τους. Σε αυτή τη δουλειά, όπως οι ίδιες ομολογούν, υπάρχουν τα περιθώρια για δημιουργία και αυτοεπιβεβαίωση. Αξίζει να δοθούν ολόψυχα για να αντλήσουν χαρά από τη συναναστροφή με τους νέους ανθρώπους — τους μαθητές.

Πολλοί ειδικοί — παιδαγωγοί, κοινωνιολόγοι, στατιστικοί, ψυχολόγοι — έχουν μελετήσει κατά καιρούς το σχολικό πρόγραμμα και την εφαρμογή του, έχουν ασχοληθεί με την αντικειμενική και επιστημονική παρατήρηση μιας τάξης, τις σχέσεις μαθητών καθηγητών και τη μετάδοση της γνώσης. Όλα αυτά όμως κινούνται σε κάποιο θεωρητικό επίπεδο· πολύτιμη συνεισφορά στους εκπαιδευτικούς.

Η καθημερινή επαφή των τριών καθηγητριών με το σχολείο και τους μαθητές, πλούσια σε εντυπώσεις, συναισθήματα και εμπειρίες συμπληρώνει με τρόπο εποικοδομητικό και καθοριστικό τη θεωρητική προσέγγιση. Με άλλα λόγια οι καθηγήτριες έχουν κατανοήσει ότι η μετάδοση της γνώσης — κύριος στόχος του θεσμού του σχολείου — δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς μια αληθινή επικοινωνία και επαφή με τους μαθητές, παράλληλα με την αλληλοαποδοχή και την αγάπη, που μπορεί να προκύψει μέσα από μια τέτοια ουσιαστική και βαθιά σχέση.

Κατάθεση «εκ των έσω» λοιπόν το βιβλίο «... στα λύκειά σας». Κατα-

γραφή των εμπειριών, περιγραφή που είναι μοιραία και θέση —αντικειμενική μέσα από την υποκειμενικότητά της —ευκαιρία για έκφραση γνώμης, σκέψης, ιδεών για ό,τι αφορά το σχολείο και τον κόσμο του. Η ποιότητα της εκπαιδευτικής σχέ-

σης, η ανανέωση και η προσαρμογή της δομής του σχολείου στις σημερινές ανάγκες της κοινωνίας μας, είναι το... διαρκώς ζητούμενο και προς αυτή την κατεύθυνση στράφηκαν με το έργο τους οι συγγραφείς.

Κατερίνα Χαλιώτου